

РОЛЬ РОЗ'ЯСНЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Домінуючою у науці кримінального права є положення про те, що кримінальний кодекс є єдиним джерелом кримінального права.

Проблематиці дослідження судової практики в якості джерел кримінального права присвятили публікації К.В. Ображієв, Г.Т. Пудовочкін, М.Д. Шаргородський. Окремі аспекти джерел права розглядали у своїх працях В.О. Навроцький та ін. Та все ж необхідно підкреслити, що в українській кримінально-правовій літературі, на жаль, ґрунтовних досліджень з даних питань обмаль, тому проблема визнання й закріплення наявності існування в якості джерела кримінального права не тільки Кримінального кодексу України 2001 р. є обумовленою. Це пов'язано із тим, що незважаючи на те, що в ч. 3 ст. 3 КК України вказано на те, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним кодексом України, сутність будь-якої кримінально-правової норми не зводиться винятково до встановлення злочинності діяння і його караності. Кримінальний кодекс України містить багато оціночних ознак, розуміння й тлумачення яких в офіційних джерелах не містяться. Деякою мірою «рятують» такий стан постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – постанови ПВСУ), які роз'яснюють застосування положень кримінального закону на підставі узагальнення судової практики.

Тому в межах розгляду судової практики як джерела кримінального права України необхідно проаналізувати судову практику, відбиту в інтерпретаційних і правозастосовних актах Верховного Суду України, а саме в постановах ПВСУ. Аналізуючи ці акти, все частіше можна стверджувати, що їх фактичне застосування, а саме цільове використання пов'язане з тим, що правозастосовувач

звертається до них для з'ясування змісту кримінально-правової норми, а нерідко й керуючись положеннями при винесенні вироку по конкретній кримінальній справі.

Передумовою такого стану було те, що до 2002 р. та подальших змін, коли набули чинності перші закони, спрямовані на істотне реформування судової системи України, юридична сила роз'яснень визначалася ст. 40 Закону УРСР «Про судоустрій» від 5 червня 1981 р., яка закріплювала, що роз'яснення Пленуму Верховного Суду є керівними, і які є обов'язковим для судів, інших службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення. Така редакція закону справедливо розглядалася багатьма юристами як підстава вважати постанови Пленуму джерелами права (Хорошковська Д.Ю. Роз'яснення Верховного Суду України як джерела права: міф чи реальність? // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2005. № 3. С.102-103). Прийшовши йому на заміну Закони України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. та «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 р. закріпили, що Верховний Суд України і вищі спеціалізовані суди України дають вже рекомендаційні роз'яснення судам з питань застосування законодавства без будь-яких вказівок щодо обов'язковості таких роз'яснень.

Як дивно це не прозвучить, але враховуючи такий стан речей, можна сказати, що Пленум Верховного Суду в радянський час перебував у більш привілейованому положенні, чим зараз. Проте судова практика активно застосовує постанови ПВСУ при вирішенні конкретної кримінальної справи.

Так, як нами було з'ясовано, існують випадки, коли суди при постановленні вироків з кримінальних справ роблять посилання на те чи інше положення постанови ПВСУ. З вивчених та проаналізованих нами 400 кримінальних справ, вироків по яких були винесені за період 2011–І-й квартал 2012 рр. було з'ясовано, що в переважній більшості вивчених кримінальних справах, суди при винесенні вироку посилаються на постанови ПВСУ, що містять загальні принципи застосування кримінального законодавства (напр., при призначенні покарання – на постанову ПВСУ № 7 від 24.10.2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання»).

Проте існують й посилання на постанови ПВСУ, що містять конкретні

напрямки і межі застосування кримінального закону, що визначають відповідальність за конкретні види злочинних дій. Так, серед 200 вивчених кримінальних справ у вироках яких суди посиляються на постанови ПВСУ, що містять конкретні напрямки і межі застосування кримінального закону, переважну більшість складають постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 р. та «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» № 4 від 26.04.2002 р., на які припадає відповідно 17% та 9% від вивчених кримінальних справ.

При посиланні на ту чи іншу постанову ПВСУ у вироках, суди, в більшості випадків, при зазначенні правильності кваліфікації діяння оперують такими висловленнями як: «у відповідності до...», «згідно із пунктом...» постанови ПВСУ, «керуючись постановою Пленуму Верховного Суду України...» або «при визначенні кваліфікації дій особи, суд також взяв до уваги постанову...».

У вивчених кримінальних справах у вироках іноді суддями вказується на роз'яснення постанов ПВСУ, як на «керівні» (1% від вивчених кримінальних справ), а також на «вимоги постанов ПВСУ» (1% вивчених справ).

Також, в 10% від вивчених справ, суди при винесені вироку по кримінальній справі посилались на невідповідність положенням постанов ПВСУ, як підстави неправильної кваліфікації злочинного діяння, з подальшою перекваліфікацією діяння або виправдання по пункту обвинувачення.

Таким чином, незважаючи на те, що постанови ПВСУ відповідно до встановленого законодавства мають рекомендаційний характер для судів, інших органів і посадових осіб, що застосовують закон. Але практичне застосування постанов Пленуму судами дозволяє нам відзначити їх практично імперативну, всупереч закону, силу для судів. Отже, можна визнати, що судова практика, що створюється Верховним Судом України у вигляді узагальнення судової практики, дозволяє заповнити прогалини в нормативному акті, одноманітно орієнтує суди в ухваленні законних рішень, виключає порушення матеріального і процесуального законодавства, тому повною мірою може вважатися додатковим джерелом кримінального права в правовій системі України.